

IOSUD UNIVERSITATEA TITU MAIORESCU
ȘCOALA DOCTORALĂ DREPT

**VATICANUL DIN PUNCTUL DE VEDERE AL
DREPTULUI INTERNAȚIONAL.
ISTORIE ȘI ACTUALITATE**

-Rezumatul tezei de doctorat-

COORDONATOR ȘTIINȚIFIC:

Prof. univ. dr. Adrian NĂSTASE

DOCTORAND:

Bordeiași Ionuț Viorel

BUCUREȘTI

2025

CUPRINS

LISTA DE ABREVIERI

NOTA INTRODUCIVĂ

CAPITOLUL I - STADIUL ACTUAL AL CERCETĂRIILOR

1.1. Noțiuni introductive

1.2. Surse românești privind Vaticanul, Sfântul Scaun și concordatele

1.2.1. Analiza doctrinară a autorilor români

1.2.2. Perspective istorice și juridice asupra concordatelor

1.3. Surse internaționale privind Vaticanul, Sfântul Scaun și concordatele

1.3.1. Abordări internaționale asupra statutului juridic al Vaticanului

1.3.2. Concordatele și dreptul internațional

1.4. Analiza contribuției proprii

1.4.1. Identificarea lacunelor în literatura de specialitate

1.4.2. Puncte critice asupra modului în care este analizată problematica Vaticanului și a Sfântului Scaun în dreptul internațional

CAPITOLUL II - IMPERIUM ȘI SACERDOTIUM: EVOLUȚIA ISTORICĂ A SFÂNTULUI SCAUN ȘI LEGITIMITATEA SA ÎN DREPTUL INTERNAȚIONAL

2.1. Aspecte preliminare

2.2. Începuturile statalității Scaunului Apostolic Roman

2.2.1. Constantin cel Mare și „Patrimoniul Sfântului Petru”

2.2.2. Problema „Donației lui Constantin cel Mare”

2.3. Dreptul canonic și importanța sa în istoria dreptului

2.3.1. Dreptul divin și dreptul bisericesc (canonic)

2.3.2. Dreptul canonic

2.3.3. Codul canonic ortodox

2.3.4. Codul canonic romano-catolic

2.3.5. Impactul Dreptului canonic asupra relațiilor dintre oameni

2.3.6. Impactul Dreptului canonic asupra familiei și statului

2.3.7. Impactul Dreptului canonic asupra legitimității și prerogativelor împăratului

2.3.8. Impactul Dreptului canonic asupra sistemului de judecată

2.3.9. Dreptul canonic și drepturile fundamentale ale omului

2.4. Evoluția istorică a Bisericii Catolice de la religie-stat la religie multi-statală

2.4.1. Personalitatea juridică și statală Bisericii Catolice în Evul Mediul

2.4.2. Evoluția politică, juridică și statală a Bisericii Catolice în perioada Conciliilor Vatican I și II.

2.5. Scurte concluzii ale capitolului II

CAPITOLUL III - VATICANUL ȘI SFÂNTUL SCAUN ÎN ORDINEA JURIDICĂ INTERNAȚIONALĂ: STATALITATE, SUVERANITATE ȘI RECUNOAȘTERE

3.1. Aspecte preliminare

3.2. Concepte de bază

3.2.1. Suveranul Pontif

3.2.2. Sfântul Scaun

3.2.3. Statul Vatican

3.2.4. Biserica Romano-Catolică

3.2.5. Vaticanul versus Sfântul Scaun

3.2.6. Sfântul Scaun în relațiile internaționale

3.3. Vatican – Sfântul Scaun (prescurtat VSH) prin prisma criteriilor statalității din dreptul internațional

3.3.1. Criteriile statalității potrivit doctrinei de drept internațional public românesc

3.3.2. Vatican - Sfântul Scaun prin prisma criteriilor statalității

3.3.3. Diplomația Sfântului Scaun

3.3.4. Soluționarea internațională a diferendelor

3.3.5. Imunitatea

3.4. Rolul Vaticanului și al Sfântului Scaun în contextul evenimentelor actualității

3.4.1. Vaticanul în timpul pandemiei Covid-19

3.4.2. Vaticanul ca garant al dreptului umanitar internațional Biserica și drepturile omului în context pandemic și de război

3.4.3. Vaticanul și diplomația umanitară în secolul XXI

3.5. Scurte concluzii ale capitolului al treilea

CAPITOLUL IV - CONCORDATELE ȘI SFÂNTUL SCAUN: NATURĂ JURIDICĂ, IMPLICAȚII ȘI CONTROVERSE

4.1. Preliminarii

4.1.1. Contextul și relevanța concordatelor în dreptul internațional

4.1.2. Rolul Sfântului Scaun și al Vaticanului în politica internațională

- 4.1.3.Scopul cercetării și metodologia abordată
- 4.2. Definiția și evoluția concordatelor
 - 4.2.1.Ce este un concordat? Definiție și caracteristici esențiale
 - 4.2.2.Evoluția istorică a concordatelor, de la primele tratate până în prezent
 - 4.2.3.Concordatele ca acte de drept internațional public
 - 4.2.4.Distinția dintre Sfântul Scaun și Vatican în semnarea acestor acorduri
 - 4.2.5.Caracterul bilateral și rolul statelor semnatare
- 4.3.Rolul Sfântului Scaun și Vaticanului în semnarea concordatelor
 - 4.3.1.Diferențele juridice dintre Sfântul Scaun și Vatican
 - 4.3.2. Reprezentarea Sfântului Scaun în relațiile internaționale
 - 4.3.3.Exemple de concordate semnificative
 - 4.3.4.Studiu comparativ al clauzelor comune și elementelor specifice fiecărui acord
- 4.4.Impactul concordatelor asupra dreptului intern și internațional
 - 4.4.1.Efectele concordatelor asupra statelor semnatare
 - 4.4.2.Critici și dezbateri actuale privind concordatele
 - 4.4.3.Problematica suveranității și a relațiilor dintre stat și biserică
- 4.5.Autoritatea concordatelor în jurisdicțiile interne și internaționale
- 4.6. Scurte concluzii la capitolul al patrulea

CAPITOLUL V - RELAȚIILE DIPLOMATICE ROMÂNIA-SFÂNTUL SCAUN ȘI CONCORDATUL DIN 1927: O ANALIZĂ DE CAZ

- 5.1.Aspecte introductive
- 5.2. Relațiile Sfântului Scaun cu teritoriile românești înainte de 1918
 - 5.2.1. Contextul confesional al teritoriilor românești înainte de Marea Unire
 - 5.2.2. Relațiile dintre Sfântul Scaun și statele românești înainte de 1918
 - 5.2.3. Primele încercări de a iniția negocierea unui concordat cu Sfântul Scaun
 - 5.2.4. Sfântul Scaun și Unirea din 1918
- 5.3. Negocierile pentru Concordatul din 1927 și implicațiile sale juridice
 - 5.3.1. Biserica Catolică în România Mare: reorganizare și provocări
 - 5.3.2. Interesele catolicismului în Transilvania după Marea Unire – Conflictul dintre Sfântul Scaun și episcopii maghiari
 - 5.3.3. Tratatul concordatar: procesul de negociere
 - 5.3.4. Concordatul dintre România și Statul Vatican din 1927 și urmările acestuia

5.3.5. Dispute privind Concordatul. Poziția lui Onisifor Ghibu și a intelectualității ortodoxe

5.3.6. Concordatul și legislația românească privind cultele

5.3.7. Tensiuni și interpretări diferite ale Concordatului

5.3.8. Retractarea unilaterală a Concordatului în 1948

5.4. Relațiile diplomatice dintre România și Sfântul Scaun de la denunțarea Concordatului și până în prezent

5.4.1. România și Sfântul Scaun în perioada comunistă

5.4.2. Reînnoirea relațiilor diplomatice România-Vatican după 1989

5.4.3. Rolul Sfântului Scaun în sprijinirea României pentru aderarea la NATO și UE

5.4.4. Vizitele papale și impactul asupra relațiilor bilaterale

5.5 Scurte concluzii

CONCLUZII

BIBLIOGRAFIE

ANEXE:

Nota introductivă

Vaticanul și Sfântul Scaun reprezintă un subiect deosebit de complex în dreptul internațional, datorită statutului său unic, care nu se încadrează în tiparele clasice ale statalității. În timp ce majoritatea statelor își construiesc legitimitatea internațională pe baza suveranității teritoriale, Vaticanul și Sfântul Scaun își justifică existența juridică printr-o combinație de autoritate spirituală, continuitate istorică și recunoaștere diplomatică. Acest aspect ridică întrebări esențiale privind fundamentele recunoașterii internaționale a unor entități care nu îndeplinesc criteriile statalității în sens tradițional.

Necesitatea acestei cercetări derivă din importanța Vaticanului ca actor internațional și din influența sa asupra dreptului internațional, în special prin mecanismul concordatelor – acorduri bilaterale care reglementează relațiile dintre Biserica Catolică și statele suverane. Studiul urmărește să explice cum a reușit Sfântul Scaun să-și mențină statutul de subiect de drept internațional, analizând fundamentele istorice, juridice și diplomatice ale acestei realități.

Metodologia utilizată îmbină analiza istorică, examinarea comparativă a concordatelor și interpretarea doctrinară a statutului juridic al Vaticanului. În plus, cercetarea include un studiu de caz privind relațiile diplomatice dintre România și Sfântul Scaun, cu un accent special pe Concordatul din 1927. Această abordare permite evidențierea rolului Sfântului Scaun în sistemul internațional și clarificarea excepției juridice pe care o reprezintă.

Astfel, studiul contribuie la o mai bună înțelegere a Vaticanului ca subiect de drept internațional și la analiza modului în care acesta continuă să fie un actor influent în politica globală contemporană. Printr-o incursiune detaliată în istoria sa și prin evaluarea implicațiilor juridice ale statutului său, cercetarea propune o clarificare a mecanismelor prin care Vaticanul își menține legitimitatea și relevanța pe scena internațională.

Capitolul I: Stadiul actual al cercetărilor

Studierea Vaticanului și a Sfântului Scaun din perspectiva dreptului internațional presupune o abordare fundamentată pe analiza cercetărilor existente și a surselor juridice și istorice relevante. Acest prim capitol oferă o sinteză a principalelor lucrări doctrinare care au tratat subiectul, atât în literatura românească, cât și în cea internațională, identificând punctele convergente și aspectele controversate.

În cadrul acestui demers, este esențială delimitarea clară între Vatican ca entitate statală și Sfântul Scaun ca entitate religioasă și diplomatică, recunoscută internațional. De-a lungul

timpului, Sfântul Scaun a fost tratat în mod diferit de doctrinarii dreptului internațional: unii l-au considerat un subiect clasic de drept internațional, în timp ce alții l-au privit ca o entitate sui generis, care transcende normele juridice obișnuite. Acest capitol prezintă aceste dezbateri și analizează modul în care diferite abordări teoretice contribuie la înțelegerea statutului său actual.

Pe plan intern, literatura juridică românească oferă contribuții importante, dar limitate, în ceea ce privește Vaticanul și concordatele sale. Studiile unor autori precum Raluca Miga Beșteliu, Bogdan Aurescu și Adrian Năstase abordează Vaticanul ca subiect distinct de drept internațional, subliniind caracterul special al concordatelor ca instrumente diplomatice. În același timp, analizele istorice semnate de Ion Cârja, Ovidiu Bozgan și Ciprian Ghișa evidențiază impactul Vaticanului asupra contextului românesc, mai ales prin prisma Concordatului din 1927. Aceste studii oferă o perspectivă amplă asupra relațiilor dintre România și Vatican, dar necesită o aprofundare suplimentară a dimensiunii juridice.

Pe plan internațional, lucrări de referință, precum cele semnate de Mark Shaw și J.R. Crawford, analizează Vaticanul din perspectiva dreptului internațional public, comparându-l cu alte entități non-statale recunoscute internațional, cum ar fi Ordinul Suveran de Malta. Un aspect central al acestor lucrări îl reprezintă analiza criteriilor statalității din dreptul internațional și modul în care Vaticanul și Sfântul Scaun se încadrează sau nu în aceste criterii.

Capitolul se încheie prin evidențierea contribuției proprii aduse de această cercetare, identificând lacunele existente în literatura de specialitate și justificând necesitatea unei analize aprofundate asupra statutului juridic al Vaticanului și al Sfântului Scaun. Studiul își propune să clarifice mecanismele prin care această entitate și-a menținut recunoașterea internațională de-a lungul secolelor și să ofere o perspectivă actualizată asupra implicațiilor sale diplomatice și juridice.

Capitolul II: Imperium și Sacerdotium – Evoluția Istorică a Sfântului Scaun și Legitimitatea sa în Dreptul Internațional

Acest capitol analizează parcursul istoric al Sfântului Scaun, subliniind cum a reușit să își mențină legitimitatea în dreptul internațional de-a lungul secolelor. De la începuturile sale, când era strâns legat de autoritatea Romei și a primilor papi, până la perioada medievală și modernă, Sfântul Scaun și-a consolidat poziția printr-o combinație de influență religioasă, putere diplomatică și adaptabilitate juridică.

Într-un prim subcapitol, se prezintă începuturile statalității Scaunului Apostolic Roman, cu un accent pe Constantin cel Mare și „Patrimoniul Sfântului Petru”. Acest segment explorează rolul pe care împăratul roman l-a avut în legitimarea Bisericii și în dezvoltarea primelor forme de autoritate teritorială ale papalității. O atenție deosebită este acordată problemei „Donației lui Constantin”, un document care a jucat un rol central în justificarea puterii papale asupra anumitor teritorii și în consolidarea pretențiilor Vaticanului asupra unui statut juridic distinct.

Ulterior, capitolul se concentrează asupra dreptului canonic și a influenței sale asupra istoriei dreptului. Sunt analizate principalele etape de dezvoltare ale dreptului canonic, atât în tradiția ortodoxă, cât și în cea romano-catolică, cu accent pe impactul său asupra relațiilor dintre stat și biserică. Dreptul canonic a fost un instrument esențial în definirea poziției Bisericii Catolice în lumea medievală, stabilind reguli care nu doar că reglementau viața spirituală a credincioșilor, dar și influențau structura juridică și politică a statelor creștine.

Un alt subcapitol detaliază evoluția istorică a Bisericii Catolice de la o religie-stat la o religie cu multiple state afiliate. Se examinează transformările juridice și politice care au avut loc în perioada Conciliilor Vatican I și II, când Sfântul Scaun și-a redefinit relația cu statele moderne și a adoptat un rol diplomatic mai activ în relațiile internaționale. Prin aceste reforme, Vaticanul și-a consolidat statutul de subiect distinct de drept internațional, capabil să încheie tratate și să acționeze ca mediator în conflictele internaționale.

În concluzie, capitolul demonstrează că Sfântul Scaun și-a menținut legitimitatea internațională datorită unei combinații de factori: autoritatea spirituală, continuitatea istorică și recunoașterea diplomatică. Evoluția sa reflectă capacitatea de adaptare la schimbările politice și juridice ale fiecărei epoci, ceea ce explică statutul său unic în ordinea juridică internațională contemporană.

Capitolul III: Vaticanul și Sfântul Scaun în Ordinea Juridică Internațională: Statalitate, Suveranitate și Recunoaștere

Acest capitol analizează fundamentele juridice ale Vaticanului și ale Sfântului Scaun în dreptul internațional, concentrându-se pe conceptele de statalitate, suveranitate și recunoaștere internațională. Sfântul Scaun și Statul Vatican sunt entități distincte, fiecare având un rol juridic și diplomatic specific. În timp ce Vaticanul este recunoscut ca un stat suveran, Sfântul Scaun exercită un rol de reprezentare spirituală și diplomatică în relațiile internaționale.

Un prim aspect analizat îl reprezintă criteriile de statalitate în dreptul internațional și modul în care Vaticanul le îndeplinește parțial sau le transcende. Potrivit doctrinei clasice, un stat trebuie să aibă un teritoriu definit, o populație stabilă și un guvern capabil să exercite suveranitatea. Vaticanul, deși dispune de un teritoriu restrâns și de o administrație proprie, nu are o populație națională în sens clasic, ceea ce ridică întrebări legate de natura sa statală.

Un alt subcapitol abordează distincția juridică dintre Vatican și Sfântul Scaun. Deși Vaticanul este statul care asigură suportul material pentru funcționarea Bisericii Catolice, Sfântul Scaun este entitatea recunoscută ca subiect de drept internațional, având capacitatea de a încheia tratate, de a participa la organizații internaționale și de a media conflicte. Această dualitate juridică este esențială pentru înțelegerea poziției unice a Vaticanului în peisajul juridic internațional.

Capitolul examinează, de asemenea, diplomația Sfântului Scaun și modul în care acesta a menținut relații internaționale printr-o rețea extinsă de nunțiatuiri apostolice și prin implicarea în negocieri diplomatice de nivel înalt. Un exemplu elocvent este rolul Vaticanului în medierea conflictelor internaționale și în promovarea dreptului umanitar. Sunt analizate, de asemenea, aspectele legate de imunitatea Sfântului Scaun și de excepțiile juridice de care beneficiază în cadrul comunității internaționale.

Un segment important este dedicat modului în care Vaticanul a răspuns la evenimentele globale recente, cum ar fi pandemia COVID-19 și războiul din Ucraina. Prin inițiativele sale diplomatice și umanitare, Sfântul Scaun a demonstrat că, deși nu dispune de forță militară sau economică, exercită o influență semnificativă pe plan mondial, având un rol esențial în promovarea păcii și a cooperării internaționale.

În concluzie, Capitolul III subliniază că Vaticanul și Sfântul Scaun reprezintă un caz excepțional în dreptul internațional, combinând elemente de statalitate cu o influență diplomatică și religioasă care depășește limitele tradiționale ale suveranității statale. Această realitate face ca Vaticanul să fie un actor unic în politica internațională, având un statut juridic care continuă să fie subiect de dezbateră doctrinară.

Capitolul IV: Concordatele și Sfântul Scaun: Natură Juridică, Implicații și Controverse

Capitolul IV analizează statutul juridic al concordatelor și impactul acestora asupra relațiilor internaționale ale Sfântului Scaun. Concordatele sunt tratate bilaterale speciale încheiate între Sfântul Scaun și state suverane, având ca scop reglementarea aspectelor legate de statutul Bisericii Catolice în diverse jurisdicții naționale. În acest sens, ele reprezintă o

formă unică de diplomatie religioasă, prin care Vaticanul își asigură influența în politicile naționale ale statelor partenere.

Un prim subcapitol abordează **definiția și evoluția concordatelor**, subliniind că acestea au fost folosite încă din Evul Mediu pentru a stabili relații de colaborare între state și Biserica Catolică. Ele au evoluat de la simple acorduri locale la tratate internaționale cu efecte juridice semnificative. O atenție deosebită este acordată **cadrelor normative** în care aceste acorduri funcționează și impactului lor asupra legislațiilor naționale.

Un aspect central al capitolului este **distincția juridică dintre Vatican și Sfântul Scaun în semnarea concordatelor**. Deși Vaticanul este un stat suveran, concordatele sunt semnate de Sfântul Scaun, care este entitatea recunoscută ca subiect de drept internațional. Această distincție este esențială pentru înțelegerea naturii juridice a acestor tratate și a modului în care Biserica Catolică își menține influența în afacerile internaționale.

Capitolul prezintă, de asemenea, **exemple semnificative de concordate**, precum cel încheiat cu Italia în 1929 (Pactele de la Lateran), cu Germania în 1933 și cu Polonia în 1993. Fiecare dintre aceste acorduri este analizat în detaliu, evidențiindu-se clauzele esențiale și impactul lor asupra statului semnatar.

Un alt subcapitol tratează **impactul concordatelor asupra dreptului intern și internațional**, subliniind efectele lor asupra reglementării libertății religioase, educației și statutului juridic al clerului. De asemenea, sunt prezentate criticile aduse acestor acorduri, inclusiv dezbaterile privind compatibilitatea lor cu principiul separației dintre Biserică și stat în democrațiile moderne.

În final, capitolul subliniază că, în ciuda controverselor, concordatele rămân un instrument esențial al diplomatiei Vaticanului, permițând Bisericii Catolice să mențină un cadru juridic stabil pentru activitatea sa globală. Ele reprezintă un exemplu de continuitate juridică și de adaptabilitate la noile realități internaționale, consolidând rolul Sfântului Scaun ca actor distinct în dreptul internațional.

Capitolul V: Relațiile Diplomatice România-Sfântul Scaun și Concordatul din 1927: O Analiză de Caz

Capitolul V explorează relațiile diplomatice dintre România și Sfântul Scaun, cu un accent deosebit pe Concordatul din 1927, un tratat care a reglementat statutul Bisericii Catolice în România interbelică. Concordatul a fost un act de diplomatie esențial pentru consolidarea relațiilor dintre cele două entități și a reprezentat un moment definitoriu în evoluția dreptului canonic și a legislației naționale în materie de culte.

Un prim subcapitol analizează **relațiile Sfântului Scaun cu teritoriile românești înainte de 1918**, evidențiind faptul că interacțiunile dintre Biserica Catolică și statele românești au fost marcate de încercări repetate de negociere a unui cadru juridic favorabil cultului catolic. Totuși, diversitatea confesională a teritoriilor românești a complicat acest proces, generând tensiuni și reticențe în ceea ce privește adoptarea unui concordat.

Un segment important al capitolului este dedicat **procesului de negociere a Concordatului din 1927**, detaliind etapele discuțiilor dintre autoritățile române și reprezentanții Vaticanului. Printre principalele puncte de dispută s-au numărat organizarea episcopiilor catolice din România Mare, statutul preoților catolici și problema învățământului confesional. Concordatul a fost perceput ca un succes diplomatic, dar și ca un subiect de controversă în mediul ortodox, unde personalități precum Onisifor Ghibu s-au opus vehement semnării acestuia.

Capitolul analizează și **efectele juridice ale Concordatului asupra legislației românești privind cultele**, subliniind că acest document a reprezentat un precedent important pentru recunoașterea drepturilor Bisericii Catolice în România. Totuși, aplicarea sa nu a fost lipsită de dificultăți, existând interpretări divergente asupra unor prevederi referitoare la autonomia Bisericii Catolice și relația sa cu statul român.

Un subcapitol distinct este consacrat **retractării unilaterale a Concordatului în 1948** de către regimul comunist, eveniment care a marcat o ruptură profundă în relațiile diplomatice dintre România și Vatican. Denumțarea Concordatului a fost justificată prin argumentul că acesta nu mai reflecta realitățile sociale și politice ale statului român, însă în realitate, a fost parte a politicii comuniste de suprimare a influenței Bisericii Catolice în România.

Ultima parte a capitolului explorează **relațiile diplomatice dintre România și Sfântul Scaun după 1989**, evidențiind eforturile de restabilire a legăturilor bilaterale și rolul Vaticanului în sprijinirea aderării României la NATO și Uniunea Europeană. De asemenea, sunt analizate vizitele papale în România și impactul acestora asupra reconcilierii dintre Biserica Ortodoxă și Biserica Catolică.

În concluzie, Capitolul V demonstrează că relațiile dintre România și Sfântul Scaun au fost profund influențate de realitățile politice și ideologice ale fiecărei epoci. Concordatul din 1927 rămâne un exemplu elocvent al modului în care diplomația religioasă poate modela legislația unui stat și poate avea efecte pe termen lung asupra relațiilor internaționale.

Concluzii generale

Concluziile tezei sintetizează analiza desfășurată asupra statutului juridic al Vaticanului și al Sfântului Scaun în dreptul internațional, evidențiind principalele aspecte care contribuie la recunoașterea acestora ca actori relevanți în sistemul juridic global. Teza demonstrează că Vaticanul și Sfântul Scaun reprezintă un caz unic în dreptul internațional, întrucât reușesc să funcționeze ca entități suverane și să mențină relații diplomatice fără a îndeplini toate criteriile clasice ale statalității.

Un prim aspect esențial subliniat este **continuitatea juridică a Sfântului Scaun**. Spre deosebire de entitățile statale obișnuite, care își bazează legitimitatea internațională pe suveranitatea teritorială, Sfântul Scaun își menține statutul prin recunoașterea sa diplomatică și prin rolul său de reprezentant suprem al Bisericii Catolice. Această continuitate istorică explică de ce Sfântul Scaun a fost tratat ca un subiect de drept internațional chiar și în perioadele în care nu a deținut un teritoriu propriu.

Un alt element central analizat este **paradoxul juridic al Vaticanului**, care îndeplinește formal criteriile Convenției de la Montevideo (1933) privind statalitatea, dar nu se încadrează în tiparul clasic al statelor naționale. Vaticanul dispune de un teritoriu clar definit, un guvern efectiv și capacitatea de a încheia relații internaționale, însă dimensiunea sa redusă și caracterul său religios ridică întrebări cu privire la natura sa statală.

De asemenea, concluziile evidențiază **rolul diplomatic al Sfântului Scaun** în sistemul internațional. Prin rețeaua sa extinsă de nunțiaturi și prin implicarea sa în negocieri diplomatice, Sfântul Scaun continuă să fie un mediator activ în conflictele internaționale și un promotor al păcii. Această dimensiune diplomatică a fost consolidată în mod special în contextul unor evenimente recente, cum ar fi pandemia COVID-19 și războiul din Ucraina.

Teza subliniază și **importanța concordatelor** ca instrumente juridice prin care Sfântul Scaun își exercită influența la nivel global. Concordatele demonstrează capacitatea Vaticanului de a menține relații juridice stabile cu statele, asigurând protecția drepturilor Bisericii Catolice și reglementând aspecte fundamentale ale libertății religioase.

În final, cercetarea concluzionează că Vaticanul și Sfântul Scaun constituie o excepție remarcabilă în dreptul internațional, oferind un exemplu al modului în care o entitate religioasă poate coexista cu statele suverane, fără a se subordona acestora. Teza propune continuarea cercetărilor asupra acestei problematice, în special printr-o analiză mai aprofundată a viitorului relațiilor dintre Vatican și organismele internaționale moderne.

BIBLIOGRAFIE

I. IZVOARE:

1. *** *Biblia sau Sfânta Scriptură*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2018.
2. *** *Codul de drept canonic*, trad. de pr. Ioan Tămaș, Sapientia Iași 2004.
3. *** *Ende der Gegenreformation?*, Herausgegeben J.Chr. Hampe, Stuttgart 1964.
4. *** *Legge e Vangelo. Discussione su una legge fondamentale per la chiesa*, Brescia 1972.
5. *** *THEO — Nouvelle encyclopedie catholique*, edit. Droguet Ardant Fayard, Paris, 1989.
6. Augustin, Sf., *Confesiuni*, Editura Humanitas, București 2018.
7. De Luca, G.B., *Theatrum veritatis et iustitiae*, Lugduni 1697.
8. Tertullianus, *Apologeticum*, a cura di A. Barrile, Zanichelli, Bologna 1980.

II. LITERATURĂ DE SPECIALITATE:

1. A.P.F., *Bulgaria – Valacchia*, vol. 14, f. 19v, Raport către Propaganda Fide, 1865.
2. Alberg, G., *The Evolution of Vatican Diplomacy*, Routledge, London, 2016.
3. Alberigo, G., *Concordats: An Historical Perspective*, Harvard University Press, Cambridge, 2017.
4. Alberigo, Giuseppe, *A Brief History of Vatican II*, Orbis Books, New York, 2006.
5. Aligheri, D., *Infernul*, Editura Rao, București, 2013.
6. Aston, Nigel, *Religion and Revolution in France, 1780-1804*, Catholic University of America Press, Washington, D.C., 2000.
7. Aurescu, Bogdan, Gâlea, Ioan, *Drept internațional public. Scurtă culegere de jurisprudență pentru seminar*, Editura Hamangiu, București, 2018.
8. Baglioni, R., *La Chiesa "continua incarnazione" del Verbo: da J. A. Mohler al Concilio Vaticano II*, Editrice Domenicana Italiana, 2013.
9. Bainton, R.H., *The Medieval Church.*, D. van Nostrand Co., New York, 1962.
10. Balan, G., *Concordatele și Convenția Europeană a Drepturilor Omului: O analiză critică*, Editura Humanitas, București, 2022.
11. Balan, G., *Problematica suveranității statale în contextul relațiilor cu Sfântul Scaun*, Humanitas, București, 2020.

12. Banu, M., *Impactul fiscal al concordatelor asupra suveranității naționale*, Editura Universitară, București, 2020.
13. Barberini, G., *Chiesa e Santa sede nell'ordinamento internazionale. Esame delle norme canoniche*, G. Giapicchelli Editore, Torino, 1996.
14. Barraclough, *The Medieval Papacy*, Thames and Hudson London, 1968.
15. Băbuș, E., *Bizanțul, istorie și spiritualitate*, ed. a II-a, București, 2010.
16. Berkhof, T., *Die katholische Kirche und das Dritte Reich: Die Rolle des Reichskonkordats*, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 2021
17. Berman, Harold J., *Law and Revolution: The Formation of the Western Legal Tradition*, Harvard University Press, Cambridge, 1983.
18. Bertrams, W., *The Papacy, the Episcopacy, and Collegiality*, Westminster, Md, Newman, 1964.
19. Beșteliu, Raluca Miga, *Drept internațional public. Introducere în dreptul internațional*, Editura All Beck, București, 2005.
20. Bihlmayer, C., H. Tuchle, *Geschichte der Kirche*, traducere franceză Granclaudon M., editura Salvator, vol. II, Mulhouse, 1967.
21. Blanning, T., *The Pursuit of Glory: Europe 1648-1815*, Penguin Books, London, 2008.
22. Blanning, Timothy C.W., *The French Revolution in Germany*, Oxford University Press, Oxford, 1983.
23. Blech, B., Doliner, R., *The Sistine secrets. Michelangelo's forbidden messages in the heart of the Vatican*, Harper Collins, New York, 2008.
24. Blumenthal, Uta-Renate, *The Investiture Controversy: Church and Monarchy from the Ninth to the Twelfth Century*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 1988.
25. Bogzan, Ovidiu, *România versus Vatican. Persecuția Bisericii Catolice din România comunistă în lumina documentelor diplomatice franceze*, Editura Sylvi, București, 2000.
26. Bolintineanu, Al., *Drept internațional public*, All Beck, București, 2003.
27. Bolintineanu, Al., Năstase, A., Aurescu, B., *Drept internațional contemporan*, All, București, 2000.
28. Bosworth, R.J.B., *Mussolini's Italy: Life Under the Fascist Dictatorship, 1915-1945*, Penguin Books, London, 2006.
29. Boudon, Jacques-Olivier, *Napoléon et les cultes*, Éditions Fayard, Paris, 2002.
30. Brazzola, M., *La Cite du Vatican est-elle un Etat?*, Sirey, Paris, 1932.
31. Brownlie, I., *Principles of Public International Law*, ed. a 8-a, Oxford University Press,

- 2013.
32. Brownlie, I., *Principles of Public International Law*, Oxford University Press, Oxford, 2008.
 33. Bruni, S., *Educazione religiosa e concordati*, EDB, Bologna, 2020.
 34. Bucur, Marius Ioan, Cristina Păiușan, *România-Vatican: relații diplomatice 1920-1950*, vol. I, cuvânt înainte de Mihail Dobre și Jean-Claude Pérriset, Editura Enciclopedică, București, 2003.
 35. Burleigh, Michael, *Earthly Powers: Religion and Politics in Europe from the Enlightenment to the Great War*, HarperCollins, London, 2005.
 36. Cammeo, F., *Ordinamento giuridico dello Stato della Citta del Vaticano*, Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano, 2005.
 37. Campenhausen, F. von, *Ecclesiastical Authority and Spiritual Power in the Church of the First Three Centuries*, 1967.
 38. Cantor, Norman, *The Civilization of the Middle Ages*, HarperCollins, New York, 1993.
 39. Caparros, J., *Le droit concordataire dans l'Église catholique*, Editions du Cerf, Paris, 2015.
 40. Carreau, D., F. Marrella, *Droit international*, Pedone, Paris, 2018.
 41. Cassese, A., *International Law*, Oxford University Press, Oxford, 2012.
 42. Cattaneo, F., *Diritto matrimoniale e concordati: La Chiesa e lo Stato*, Vita e Pensiero, Milano, 2017.
 43. Caudillo, J., *La personalità jurídica della Chiesa nei concordati*, Gregoriana, Roma, 2019.
 44. Cârja Ion, *Relațiile românilor cu Sfântul Scaun în secolele XIX-XX*, Apulum, 2018.
 45. Cârja, Ioan, *Relațiile românilor cu Sfântul Scaun în secolele XX-XXI*, Apulum, 2020.
 46. Cernea, E. și Molcuț, E., *Istoria Statului și Dreptului românesc*, București, 1994.
 47. Chadwick, Owen, *A History of the Popes 1830-1914*, Oxford University Press, Oxford, 1998.
 48. Chadwick, Owen, *The Popes and European Revolution*, Oxford University Press, Oxford, 1981.
 49. Charlesworth H. și Chinkin C., *The Boundaries of International Law*, 2000.
 50. Clark, C., *Kaiser Wilhelm II: A Life in Power*, 2009.
 51. Clark, L. J. Sohn, *World Peace through World Law*, 1960.

52. Clementi, F., *La Chiesa e lo Stato Italiano: Il Concordato di Mussolini*, EDB, Bologna, 2018.
53. Clementi, F., *La sovranità e i concordati: Prospettive giuridiche moderne*, Marietti, Torino, 2020.
54. Coman, M., *Dominium și Ecclesia în Occidentul Medieval*, Editura Universității din București, București, 2006.
55. Constantin, V., *Drept internațional*, Universul Juridic, București, 2010.
56. Constantin, V., *Concordatele și sistemul fiscal: O analiză critică*, Universul Juridic, București, 2021.
57. Cooper, R., *The Holy See's Approach to International Diplomacy*, Princeton University Press, Princeton, 2019.
58. Coppa, F., *The Papacy, the Jews, and the Holocaust*, Catholic University Press, Washington, D.C., 2008.
59. Coppa, F., *The Vatican and Italian Fascism*, Cambridge University Press, Cambridge, 2005.
60. Coppa, Frank J., *The Papacy, the Jews, and the Holocaust*, Catholic University of America Press, Washington, 2006.
61. Coppens, J., *Legal Personality in International Law: The Holy See*, Brill, Leiden, 2018.
62. Coteanu, I., L. Seche, M. Seche (coord.), *Dicționarul explicativ al limbii române*, ed. a doua, Ed. Univers Enciclopedic, București, 1996.
63. Crainic, Nichifor, *Ortodoxia și problema concordatară*, Ed. Universul, București, 1929.
64. Crawford, J., *The creation of States in International Law*, ed. a doua, Clarendon Press, Oxford, 2006.
65. Damian, Cornel, *Concordatul dintre Sfântul Scaun și România*, în: *Revista de Istorie Ecclesiastică Pro Memoria*, nr. 2, Editura Arhiepiscopiei Romano-Catolice de București, 2003.
66. Damian, Cornel, *Concordatul dintre Sfântul Scaun și România Studiu istorico-juridic*, teză de doctorat, Universitatea Pontificală Gregoriană – Roma, 2009.
67. D'Avack P.A., *Vaticano e Santa Sede*, Società editrice Il Mulino, Bologna, 1994.
68. Diaconu, I., *Drept internațional public*, ed. a II-a, 1995.
69. Dissegna, Mara, *Il Concordato tra la Santa Sede e il Regno di Romania: una introduzione*, în: *Pio XI: le parole chiave. Atti del convegno internazionale*, cura di A. Guasco, R. Perin, LIT Muenster, 2010 Milano 9-10 giugno 2009, LIT Muenster, 2010.

70. Dittrich, G., *Der Reichskonkordat von 1933: Geschichte und Bedeutung*, Herder, Freiburg, 2019.
71. Dixon, M., Corquodale R. Mc și Williams S., *Cases and Materials on International Law*, 5th edn, 2011.
72. Donati, D., *La Citta del Vaticano nella teoria generale dello stato*, Cassa Editrice Dott. A. Milani, Padova, 1930.
73. Donovan, J. T., *Church-State Relations: From Concordats to Constitutions*, Catholic University Press, Washington, D.C., 2008.
74. Doyle, William, *The Oxford History of the French Revolution*, Oxford University Press, Oxford, 2002.
75. Dulles, A., *The Catholicity of the Church*, Oxford, Clarendon 1985.
76. Duma, J., *Konkordatul polonez în contextul provocărilor drepturilor omului*, Wydawnictwo KUL, Lublin, 2021.
77. Dumitriu-Snagov I., *Le Saint Siege et la Roumanie Moderne (1850-1866)*, Roma, 1982.
78. Duverger, P. M., *Les accords internationaux du Saint-Siège*, Presses Universitaires de France, Paris, 2015.
79. Duverger, P., *La diplomatie pontificale: de Pie IX à Jean-Paul II*, Seuil, Paris, 2018.
80. Dziuba, A., *Konkordatul din 1993 între Sfântul Scaun și Polonia*, Wydawnictwo KUL, Lublin, 2020.
81. Dziuba, A., *Kościół i Państwo: Wpływ Konkordatu na suwerenność Polski*, Wydawnictwo KUL, Lublin, 2019.
82. Dziuba, A., *Kościół katolicki a państwo polskie: Konkordat z 1993 roku*, Wydawnictwo KUL, Lublin, 2015.
83. Ellis, Geoffrey, *Napoleon: From Revolutionary to Emperor*, Oxford University Press, Oxford, 2003.
84. Fagiolo, M., *Il Concordato del 1929: tra Stato e Chiesa*, Libreria Editrice Vaticana, Roma, 2016.
85. Fantappie, C., *Il Trattato del Laterano e il Concordato del 1929*, Marietti, Torino, 2015.
86. Fattorini, Emma, *Hitler, Mussolini, and the Vatican: Pope Pius XI and the Speech That was Never Made*, Polity Press, Cambridge, 2011.
87. Ferrari, S., *The Vatican as a Sovereign State and International Actor*, Martinus Nijhoff, Leiden, 2021.
88. Floca, I., *Drept canonic ortodox. Legislație și administrație bisericească* vol. I. EIMBOR, București, 1990.

89. Gardiner Davenport, F. & Paullin, C. O. (eds), *Tratatatele europene care au legătură cu istoria Statelor Unite și dependențele sale până la 1648*, 1917.
90. Gatea, Florin Ioan, *Rolul și locul bisericii greco-catolice în Viața politică a româniei (1918-1948)*- teza de doctoral ULIM Chisinau, 2013.
91. Gaudemet, J., *L'Accord du 18 fevrier 1984 entre l'Italie et le Saint-Siege*, Annuaire frangais de droit international, vol. 30/1984.
92. Geamănu, Grigore, *Tratat de Drept Internațional Public*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1975.
93. Gerosa, L., *Concordati e diritto canonico: Un'introduzione*, Il Mulino, Bologna, 2020.
94. Gheorghe Popovici, *Problema catolicismului în România Mare*, Editura Dacia, Cluj, 1935.
95. Ghibu, Onisifor, *Concordatul din 1927 și pericolul catolicizării României*, București, 1928.
96. Ghibu, Onisifor, *Lupta pentru emanciparea națională a românilor din Transilvania*, București, 1934.
97. Gibson, Ralph, *A Social History of French Catholicism 1789-1914*, Routledge, London, 1989.
98. Giorgi, G., *Il Concordato tra lo Stato Italiano e la Santa Sede: Analisi giuridica*, Il Mulino, Bologna, 2016.
99. Giorgi, G., *Il matrimonio concordatario tra diritto canonico e civile*, Il Mulino, Bologna, 2019.
100. Gojinescu, Cristian, *Concordatul din 1929 și organizarea cultului catolic în România*, Etnosfera, 2009.
101. Gojinescu, Cristian, *Suprimarea Bisericii Greco-Catolice și rolul Vaticanului*, Etnosfera, 2009.
102. Goldiș, Vasile *Concordatul dintre România și Vatican: implicații și reacții*, Editura Universul, Cluj, 1930.
103. Goldiș, Vasile, *Concordatul*, Tiparul Tipografiei Diecenezzei, Arad, 1927.
104. Gomez, P., *Vatican Diplomacy in the Modern Era*, McGill-Queen's University Press, Montreal, 2021.
105. Granfield, P., *Nascita e declino della societas perfecta*, Concilium, 18, 1982.
106. Granfield, P., *The Church as societas perfecta in the Schemata of Vatican I*, Church History, vol. 48, nr. 4/1979.
107. Haggett, P. (ed.), *Encyclopedia of world geography*, ed. a doua, I-XXIV, vol. 11,

- Marshall Cavendish, New York, 2002.
- 108.Harris, D. J., *Cases and Materials on International Law*, 2004.
 - 109.Harris, D. J., *International Law: Cases and Materials*, Sweet & Maxwell, London, 2010.
 - 110.Harris, E., *The Holy See and Global Diplomacy*, Cambridge University Press, Cambridge, 2019.
 - 111.Hastings, Adrian, *A World History of Christianity*, Wm. B. Eerdmans Publishing, Grand Rapids, 2000.
 - 112.Henderson, E.F., (ed., and trans.), *Select Historial Documents of the Middle Ages*, London, G. Bell & Sons, 1912.
 - 113.Herban, Octavian, *Biserica Greco-Catolică în timpul regimului comunist din România (1945-1989)*. Editura Universității din București, 2002.
 - 114.Herbertmann, C., "George Hamartolus". *Catholic Encyclopedia*. Vol. 6. New York: Robert Appleton Company, 1909.
 - 115.Hergenroether, C., *Geschichte der Kirche*, traducere franceză P. Belet, editura J.Brignet, vol.I, Paris 1901.
 - 116.Hilgeman W., *Il governo dello Stato della Città del Vaticano e la Nuova Legge fondamentale* (teză de doctorat în Drept canonic, Universitatea Pontificală Lateran, Roma, 2007.
 - 117.Hill, C., *Diplomacy of the Holy See: Structure and Functions*, Springer, Berlin, 2020.
 - 118.Hill, C., *Mystery of Life. A Theology of Church*, Collins Dove, Melbourne, 1990.
 - 119.Hirschfeld, H., *Der Reichskonkordat und seine Nachwirkungen*, Kohlhammer, Stuttgart, 2021.
 - 120.Hobsbawm, E., *Nations and Nationalism since 1780*, Cambridge University Press, Cambridge, 2012.
 - 121.Huale, R.R., *Der Heilige Stuhl/ Vatikanstaatim Volkerrecht*, EUL Verlag, Lohmar, 2006.
 - 122.Ioan Paul al II-lea, Papa *Constituția Apostolică Sacrae disciplinae leges*, în *Codul de drept canonic*. 2004.
 - 123.Jedin, H., *Chiesa e nazismo: Il Concordato del 1933*, Morcelliana, Brescia, 2017.
 - 124.Jedin, H., *Reichskonkordat și Biserica Catolică în Germania nazistă*, Morcelliana, Brescia, 2019.
 - 125.Jefferson, M., *The Holy See's Influence in International Negotiations*, Oxford University Press, Oxford, 2018.
 - 126.Jemolo, A.C., *Chiesa e Stato in Italia negli ultimi cento anni*, Einaudi, Torino, 1963.
 - 127.Johnson, P.A., *A History of Christianity*, Weidenfeld and Nicolson, London, 1977.

- 128.Kelly, J. N. D., *Oxford Dictionary of Popes*, Oxford University Press, Oxford, 1996.
- 129.Kent, Peter C., *The Pope and the Duce: The International Impact of the Lateran Agreements*, Macmillan, London, 1981.
- 130.Kertzer, D., *The Pope and Mussolini: The Secret History of Pius XI and the Rise of Fascism in Europe*, Random House, New York, 2014.
- 131.Knowels D.- Obolensky D., *Nouvelle Histoire de l'Eglise, le Moyen Age*, edit. Du Seuil, Paris, 1968.
- 132.Kowalski, J., *Kościół i państwo w Polsce: Konkordat po 1989 roku*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, 2019.
- 133.La Gregoriana, Fondazione & F. Imoda (eds), *The Catholic Church and the International Policy of the Holy See / L'Église catholique et la politique internationale du Saint-Siège*, 2008.
- 134.Lanzetta, F., *The Diplomatic Relations of the Holy See*, Peter Lang, Frankfurt, 2019.
- 135.LaPorte, B., *Vatican City: Governance, Territory, and the Papal Sovereignty*, Yale University Press, New Haven, 2023.
- 136.Latreille, André, *Napoléon et l'Église*, Éditions Fayard, Paris, 1966.
- 137.Lazăr, I., *Stat și Biserică*, Tipografia Cărților Bisericești, București, 1942.
- 138.Levrat, B., *Droit international public: Théories et pratiques*, Dalloz, Paris, 2019.
- 139.Loachak, D. *Les droits de l'homme*, Ed. La Decouverte, Paris, 2002.
- 140.Logan, F. Donald, *A History of the Church in the Middle Ages*, Routledge, New York, 2012.
- 141.Lombardi, P., *Il diritto concordatario: Principi e applicazioni*, Libreria Editrice Vaticana, Roma, 2016.
- 142.Lombardi, P., *L'influenza del Concordato del 1929 sulla legislazione italiana*, Marietti, Torino, 2018.
- 143.Loughlin, J., *The Role of the Papacy in Medieval International Relations*, Brill, Leiden, 2015.
- 144.Loughlin, John, *French Religious Policy and the Fall of the Monarchy*, Oxford University Press, Oxford, 1975.
- 145.Lupaș, Ioan, *Biserica și statul în România interbelică*, Editura Cartea Românească, București, 1940.
- 146.Lyttelton, Adrian, *The Seizure of Power: Fascism in Italy 1919-1929*, Routledge, London, 2004.

147. Manzoni, G., *La sovranità del Vaticano e il ruolo della Chiesa nel diritto internazionale*, Gregoriana, Roma, 2018.
148. Marek, G., *Les accords du Saint-Siège dans le droit international*, Editions du Cerf, Paris, 2017.
149. Margiotta Broglio, F., *Il Concordato e la laicità dello Stato: Un dibattito aperto*, Laterza, Roma, 2019.
150. Marino, S., *I Concordati nell'era moderna: Un dialogo tra Stato e Chiesa*, Gregoriana, Roma, 2019.
151. Martens, K., *The position of the Holy See and Vatican City State in international relations* University of Detroit Mercy Law Review, vol. 83/2006.
152. Martin, Benjamin F., *Italy and the Vatican: The 1929 Lateran Accords*, University of Chicago Press, Chicago, 1992.
153. Martin, F., *Holy See Diplomacy: A Global Player*, Georgetown University Press, Washington, D.C., 2020.
154. Mazilu, *Drept Internațional Public*, vol. I, Ed. Lumina Lex, București, 2001.
155. Măgureanu, M., *Biserica și statul în contextul secularizării*, Editura Polirom, Iași, 2019.
156. McKenna, S., *Concordats and the Legal Framework of Religious Freedom*, Harvard University Press, Cambridge, 2020.
157. McLachlan, Herbert, *Napoleon and the Pope*, Cambridge University Press, Cambridge, 1962.
158. McManners, John, *The French Revolution and the Church*, Oxford University Press, Oxford, 1999.
159. Mehedinți, Simion, *Probleme confesionale în România Mare*, Ed. Academiei Române, 1930.
160. Mersch, E., *La Théologie du Corps mystique*, Bruges-Paris, DDB (4e ed.) 1954.
161. Miga Beșteliu, R., *Drept internațional public*, vol. I, ediția a 3-a, C.H. Beck, București, 2014.
162. Modelski, G. în lucrările *Long Cycles in World Politics*, Macmillan, London, 1987.
163. Monitorul Oficial al României, *Dezbateri parlamentare*, nr. 54, partea a III-a, București, 1929.
164. Moretti, L., *The Moral Authority of the Holy See in Global Politics*, Routledge, New York, 2023.
165. Morris, Colin, *The Papal Monarchy: The Western Church from 1050 to 1250*, Oxford University Press, Oxford, 1989.

166. Morisson, R., *Concordats of the Modern Era: Challenges and Transformations*, Oxford University Press, Oxford, 2021.
167. Morwood, M., *Medieval Church Diplomacy: Papal and Royal Relations*, Cambridge University Press, Cambridge, 2020.
168. Napierała, S., *Konkordat Polski z Watykanem: Historia i perspektywy*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań, 2018.
169. Napierała, S., *Restaurarea statutului Bisericii Catolice în Polonia prin Concordatul din 1993*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań, 2021.
170. Năstase, A., Aurescu, B., *Drept internațional public. Sinteze*, CH Beck, București, 2018.
171. Năstase, A., Aurescu, B., Gâlea, I., *Drept internațional contemporan. Texte esențiale*, ediția a II-a, Universul Juridic, București, 2007.
172. Năstase, Adrian, Aurescu, Bogdan, *Drept internațional public. Sinteze*, Editura CH Beck, București, 2018.
173. Negulescu, P., *Tratat de drept administrativ*, vol. I, ed. a IV-a, 1934.
174. Noble, T. F. X., *The Republic of St. Peter: The Birth of the Papal State 680-825*, 1984.
175. Noether, Emiliana P., *The Vatican and Italian Fascism*, University of California Press, Berkeley, 1978.
176. Nussbaum, A., *Concise History of the Law of Nations*, ed. I, New York, 1954.
177. O'Connell, Marvin R., *Pilgrim Church: A Popular History of Catholic Christianity*, Wm. B. Eerdmans Publishing, Grand Rapids, 2009.
178. Oakley, Francis, *The Western Church in the Later Middle Ages*, Cornell University Press, Ithaca, 1979.
179. O'Malley, John W., *A History of the Popes: From Peter to the Present*, Rowman & Littlefield, Lanham, 2010.
180. Otaviani, A., *Institutiones iuris publici ecclesiastici*, vol. 1, *Ecclesiae constitutio socialis et potestas*, ed. a patra revizuită și îmbogățită, Typis Polyglottis Vaticanis, Città del Vaticano, 1958.
181. Ottaviani, A., *Institutiones iuris publici ecclesiastici*, vol. II, *Ius publicum externum (Ecclesia et Status)*, Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano, 1960.
182. Pacha, Augustin, *Biserica Catolică din Transilvania și statul român*, Editura Arhiepiscopiei, București, 1932.
183. Papaloukas, M., *The Holy See and the Global Diplomatic Arena*, University of Chicago Press, Chicago, 2022.

- 184.Pavlovici, S., *Statutul juridic al căsătoriilor religioase în concordatele moderne*, Editura Universul Juridic, București, 2018.
- 185.Pătrășcanu, D., *Istoria relațiilor Bisericii Catolice cu statele europene*, Editura Humanitas, București, 2011.
- 186.Phillipson, C., *Wheaton's Elements of International Law*, ed. a cincea substanțial îmbogățită și refăcută, Stevens and Sons - Londra, Baker, Voorhis & Co. - New York, 1916.
- 187.Pino, G., *The Holy See and Environmental Diplomacy*, University of California Press, Berkeley, 2019.
- 188.Ploscaru, Ioan, *Lanțuri și teroare*. Editura Signata, Alba Iulia, 1993.
- 189.Pollard, John F., *The Vatican and Italian Fascism, 1929-32*, Cambridge University Press, Cambridge, 2005.
- 190.Popan, Flavio, *Il martirio della Chiesa di Romania*, Opuscolo stampato, a cura della commissione diocesana per la Chiesa del silenzio, Urbana, 1976.
- 191.Post, G., *Studies in Medieval Legal Thought. Public Law and the State. 1100-1322*, Princeton, 1964.
- 192.Potz, R., *The Sovereignty of the Vatican and its Legal Implications*, Routledge, London, 2020.
- 193.Prisco, F., *La diplomatie pontificale et ses instruments*, Editions du Cerf, Paris, 2017.
- 194.Prodi, P., *Il sovrano pontificio. Un corpo e due anime: la monarchia papale nella prima eta moderna*, Bologna, 1982.
- 195.Pustor, P., *Concordatele Vaticanului în dreptul internațional modern*, Editura Universitară, Cluj-Napoca, 2015.
- 196.Radu, C., *Diplomația Vaticanului: între tradiție și modernitate*, Editura Polirom, Iași, 2012.
- 197.Rahner, H., *Chiesa e struttura politica nel cristianesimo primitivo*, Milano, 1990.
- 198.Rămureanu, I. ș.a., *Istoria Bisericească Universală, vol. I (1-1054)*, EIBMBOR, București, 1987.
- 199.Reese, Th. J., *Inside the Vatican. The politics and organization of the Catholic Church*, Harvard University Press, Cambridge, 1998.
- 200.Reuter, Timothy, *Germany in the Early Middle Ages, c. 800-1056*, Longman, London, 1991.
- 201.Reuver, M., *The Vatican in World Politics*, Kegan Paul, London, 2010.
- 202.Rhodes, Anthony, *The Vatican in the Age of the Dictators*, Holt, New York, 1973.

203. Riccards, Michael, *Vicars of Christ: Popes, Power, and Politics in the Modern World*, Crossroad, New York, 1998.
204. Ricci, A., *The Diplomatic Role of the Holy See in International Relations*, Palgrave Macmillan, London, 2022.
205. Ricci, B., *Les Concordats dans l'Histoire de l'Europe*, Presses Universitaires de France, Paris, 2019.
206. Ricci, L., *Le rôle du Vatican dans les relations internationales contemporaines*, Springer, Berlin, 2019.
207. Rizzi, M., *Libertà religiosa e concordati nella Chiesa cattolica*, Queriniana, Brescia, 2018.
208. Rops, D., *Histoire de Eglise du Christ*, Editura Bernard Grasset, vol. II, Paris, 1962-1965.
209. Ruffini, P., *La personalita giuridica internazionale della Chiesa. Esame critico delle dottrine giuridiche*, Soc. Tip. Macioce-Pisani, Isola del Liri, 1936.
210. Salvatorelli, L., *La politica della Santa sede dopo la guerra*, Milano, 1937.
211. Santolaria, J.J. Ruda, *Los sujetos de Derecho internacional: el caso de la Iglesia Catolica y del Estado de la Ciudad de Vaticano*, Pontificia Universidad Catolica de Peru, Lima, 1995.
212. Schom, Alan, *Napoleon Bonaparte: A Life*, HarperCollins, New York, 1997.
213. Selejan-Guțan, B., L. Crăciunean, *Drept internațional public*, Hamangiu, București, 2008.
214. Shaw Mark, *The Papacy and the Vatican: A Political History*. Cambridge University Press, 2015.
215. Shaw, M., *International Law*, ed. a VIII-a, Cambridge University Press, Cambridge, 2018.
216. Southern, R. W., *Western Society and the Church in the Middle Ages*, Penguin Books, London, 1970.
217. Spinelli, L., *Il diritto pubblico ecclesiastico dopo il concilio Vaticano II*, Milano, 1985.
218. Stan, L., *Ontologia juris*, Sibiu, 1943.
219. Stan, Lavinia Turcescu, Lucian. *Church, State and Democracy in Expanding Europe*. Oxford University Press, 2011.
220. Strayer, Joseph, *Medieval Statecraft and the Perspectives of History*, Princeton University Press, Princeton, 1971.
221. Sturza, D. A. și C. Colescu-Vartic, *Acte și documente relative la istoria renașterii*

- României, vol. VI, București, Institutul de arte grafice Carol Gobl, 1986.
- 222.Tannenbaum, Edward, *The Fascist Experience: Italian Society and Culture, 1922-1945*, Basic Books, New York, 1972.
- 223.Thériault, P., *Concordatele și legislația europeană privind drepturile omului*, Bruylant, Bruxelles, 2019.
- 224.Tierney, Brian, *The Crisis of Church and State 1050-1300*, University of Toronto Press, Toronto, 1988.
- 225.Tillard, J., *Chair de l'Église, chair du Christ. Aux sources de l'ecclésiologie de communion*, Paris, Cerf, 1992.
- 226.Tocănel P., *Storia della Chiesa Cattolica in Romania*, vol. II, Padova, 1965.
- 227.Torre, G. della, *La citta sul monte. Contributo ad una teoria canonistica sulle relazioni fra Chiesa e comunità politica*, ed. a treia, A.V.E., Roma, 2007.
- 228.Trandafir, L., *Religia și drepturile fundamentale: O perspectivă asupra concordatelor contemporane*, Editura CH Beck, București, 2020.
- 229.Triggs, G., *The Holy See and International Organizations*, Cambridge University Press, Cambridge, 2019.
- 230.Troiani, E., *Concordatele și drepturile omului în secolul XXI*, EDB, Bologna, 2021.
- 231.Truyol y Serra, A., *Theorie du droit international public - Recueil des Cours de l'Academie de Droit international de la Haye*, vol. 173/1987.
- 232.Turcuș, Ș., *Sfântul scaun și românii în secolul al XIII-lea*, Editura enciclopedică, București, 2001.
- 233.Țepelea, M., *Biserica și statul roman în primele trei secole*, Ed. Emia, 2005.
- 234.Ullmann, Walter, *A Short History of the Papacy in the Middle Ages*, Routledge, London, 2003.
- 235.United Nations (ed.), *Yearbook of International Law Commission. 1959. Summary records of the eleventh session. 20 april - 26 june 1959*, vol. I, New York, 1959.
- 236.Universitatea Liberă, *Alexandru Ioan Cuza, Patru conferințe istorice ținute la Fundația Carol I*, București, 1932.
- 237.Urs, A., *Concordatele și educația religioasă: Aspecte juridice și sociale*, Editura Hamangiu, București, 2017.
- 238.Vadan, Mariuca, *Le relazione diplomatiche tra la Santa Sede e la Romania (1920-1948)*, Libreria Editrice Vaticana, 2001.
- 239.Valverde, C., *Holy See Treaties and Concordats in Modern International Law*, Brill, Leiden, 2021.

240. Valverde, C., *La personalità giuridica della Santa Sede nel diritto internazionale*, Brill, Leiden, 2021.
241. Valverde, C., *Rolul Concordatelor în dreptul internațional modern*, Brill, Leiden, 2020..
242. Van Kley, Dale K., *The Religious Origins of the French Revolution*, Yale University Press, New Haven, 1996.
243. Vârlan, Ioan Viorel, *Aspecte privind relațiile România-Vatican după 1989*, 2015.
244. Vârlan, Ioan Viorel, *Diplomația Sfântului Scaun și extinderea UE*, 2012.
245. Verellen, T., *The International Legal Status of the Holy See*, Oxford University Press, Oxford, 2019.
246. Vidmar, John, *The Catholic Church Through the Ages: A History*, Paulist Press, Mahwah, 2005.
247. Vinokurov, E., *A theory of enclaves*, Lexington Books, Lanham, 2007.
248. Virally, Michel, Prof., *Panorama du Droit international contemporain. Cours general de Droit international public*, Recueil des Cours de l'Academie de Droit international de la Haye, vol. 183/1983.
249. Westlake J., *International Law*, vol. 1. *Peace*, Cambridge University Press, Cambridge, 1904.
250. Wickham, Chris, *Medieval Europe*, Yale University Press, New Haven, 2016.
251. Wójcik, A., *Kościół, naród i edukacja: rola religii w szkole w Polsce*, Wydawnictwo KUL, Lublin, 2021.
252. Wright, Gordon, *France in Modern Times: 1760 to the Present*, W.W. Norton, New York, 1995.
253. Zięba, Z., *Konkordat Polski po 1989 roku: Restitucja dei beni ecclesiastici*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, 2018.
254. Zimmermann, A., *International Law and the Holy See: A Historical Perspective*, Oxford University Press, Oxford, 2021.

III. STUDII SI ARTICOLE:

1. Abdullah, Yasmin, „The Holy See at United Nations Conferences: State or Church?”, *Columbia Law Review*, vol. 96, nr. 7/1996.
2. Acquaviva, G., „Subjects of International Law: A Power-Based Analysis”, *Vanderbiltjournal of Transnational Law*, 6/2005.

3. Alberigo, G., „Le concezioni della Chiesa e i mutamenti istituzionali”, în *Chiesa e papato nel mondo contemporaneo*, Laterza, Bari-Roma, 1990.
4. Anzilotti, D., „La condizione giuridica internazionale della Santa Sede in seguito agli Accordi del Laterano”, *Rivista di diritto internazionale*, anul XXI, seria a treia, vol. 8/1929.
5. Arangio Ruiz, G., „Sulla personality internazionale della Santa sede”, *Rivista di dirittopubblico e della pubblica amministrazione in Italia*, I, 1925.
6. Arangio-Ruiz G., „On the nature of the international personality of the Holy See”, *Revue belge de droit international*, vol. 29, nr. 2/1996.
7. Araujo R.J., „The international personality and sovereignty of the Holy See”, *Catholic University Law Review*, vol. 50/2000-2001.
8. Bathon M.N., „The atypical international status of the Holy See”, *Vanderbilt Journal of Transnational Law*, vol. 34, nr. 3/2001.
9. Baumgarten, P.M., „Holy See”, în: Herbermann, C.G., E.A. Pace, C.B. Pallen, Th.J. Shahan, J.J. Wynne (eds.), *The Catholic encyclopedia. An international work of reference on the constitution, doctrine, discipline and history of the Catholic Church*, vol. 7, The Encyclopedia Press, New York, 1913.
10. Bîrlianu, Marius, *Scurt istoric al Relațiilor României cu Vaticanul. Problema Concordatului*, în: *Anuarul Sargetia*, vol. XXIII, Editura Sargeția, Deva, 2004.
11. Black, M., „The Unusual Sovereign State: The Foreign Sovereign Immunities Act and Litigation”, *Wisconsin International Law Journal*, 2009.
12. Botău, Diana, *Sfântul Scaun și Ordinul de Malta în Dreptul Internațional*, Studia Universitatis Babes Bolyai - Iurisprudentia, 2021.
13. Bozgan, Ovidiu, *România-Vatican, 1967-2000: O relație cu multe necunoscute*, Caiete Diplomatice, 2017.
14. Briere, Y. della, „La question romaine et le Traite du Latran”, *Revue de droit international*, anul III, vol. 3/1929.
15. Briere, Y. della, „La condition juridique de la Cite du Vatican”, *Recueil des Cours de l'Academie de Droit international de la Haye*, vol. 33/1930.
16. Briere, Y. della, „Le Traite du Latran et le nouveau Etat pontifical”, *Revue de droit international et de legislation comparee*, anul 56, seria a treia, vol. 10/1929.
17. Bude, I., „Ortodoxia si drepturile omului”, în *Omagiu profesorului Nicolae V. Dură la 60 de ani*, Editura Arhiepiscopiei Tomisului, 2006.

18. Cârja, Ion, *Proiecte ecleziastice – proiecte naționale. Unele considerații privind relațiile românilor cu Sfântul Scaun în secolele XIX-XX*. Apulum, nr. 2/2018.
19. Checchini, A., „La natura giuridica della Citta del Vaticano e del Trattato Lateranense”, *Rivista di diritto internazionale*, anul XXII, seria a treia, vol. 9/1930.
20. D' Onorio, J.-B., „Le Concile Vatican II et le droit”, în *Le deuxUme concile du Vatican (1959-1965)*, Ecole Française de Rome, Roma, 1989.
21. Dias, N., „Roman Catholic Church & International Law”, *Sri Lanka Journal of International Law*, vol. 13/2001.
22. Dinu, A., „Caracterul formator al Dreptului canonic. Reflecții asupra legăturii dintre Stat și Biserică în lumina învățaturii creștine”, în *Omagiu profesorului Nicolae V. Dură la 60 de ani*, Editura Arhiepiscopiei Tomisului, 2006.
23. Dură, N.V. „Drepturile și libertățile fundamentale ale omului și protecția lor juridică. Dreptul la religie și libertatea religioasă”, în *Ortodoxia*, LVI (2005), nr. 3-4.
24. Dură, N.V. „Drepturile și libertățile omului în gândirea juridică europeană. De la „Justiniani Institutiones” la „Tratatul instituind o Constituție pentru Europa” în *Biserica Ortodoxă Română*, CXXIV (2006), nr. 4-6.
25. Duursma, J.C., *Fragmentation and the international relations of micro-states: self-determination and statehood*, col. „Cambridge Studies in International and Comparative Law”, vol. 2, Cambridge University Press, Cambridge, 1996.
26. Fenwick, C.G., „The New City of the Vatican”, *American Journal of International Law* (AJIL), 1929.
27. Ghișa, Ciprian *Întărind vechi alterități, ridicând noi frontiere: Concordatul dintre România și Vatican – 1929*, Studia Universitatis Babes Bolyai - Theologia Catholica, 2010.
28. Gojinescu, Cristian, *Aspecte privind vizitele papale în România*, Studia Universitatis Babes Bolyai, 2021.
29. Hertzke, A. D., „The Catholic Church and Catholicism in Global Politics”, în Haynes, J. (ed.), *Routledge Handbook of Religion and Politics*, 2009.
30. Ireland, G., „The State of the City of the Vatican”, *American Journal of International Law*, vol. 27/1933.
31. Jemolo, A.C., „Carattere dello Stato della Citta del Vaticano”, *Rivista di diritto internazionale*, anul XXI, seria a treia, vol. 8/1929.
32. Kiefer, P., „Pope drops Patriarch of West”, *New York Times*, 23 martie 2006.
33. Kunz, J.L. „The Status of the Holy See in International Law ", *AJIL*, 1952.

34. Levillain, P., „Le Saint siege dans les relations internationales sous le pontificat de Paul VI”, în *Paul VI et la vie internationale*, Brescia, 1992.
35. M. N. Bathon., „The Atypical International Status of the Holy See”, *Vanderbilt Journal of Transnational Law*, nr. 34/2001.
36. Maluwa, T., „The Holy See and the Concept of International Legal Personality: Some Reflections”, 19 *Comparative and International Law Journal of Southern Africa*, 19/1986.
37. Martens, K., „De positie van de Heilige Stoel in het volkenrecht”, *Ars Aequi*, 2006, nr. 2.
38. Morelli, I. „Il Trattato fra l'Italia e la Santa Sede”, *Rivista di diritto internazionale*, anul XXI, seria a treia, vol. 8/1929;
39. Oanță Marius, *Situația Bisericii Catolice după Concordat*, Anuarul Institutului de Istorie George Barițiu, 2018.
40. Oosterveld, V., „The Definition of “Gender” in the *Rome Statute of the International Criminal Court: A Step Forward or Back for International Criminal Justice?* Harvard Human Rights Journal, 2005.
41. Prodi, P., „Introduzione. Papato e cardinalato”, în *Forme storiche di governo nella Chiesa universale. Giornata di studio in occasione dell'ultima lezione del prof. Giuseppe Alberigo, 31 ottobre 2001*, a cura di Paolo Prodi, Clueb, Bologna.
42. Racoviceanu, Alecu, *Scurta și furtunoasa relație România-Vatican*, în: *Evenimentul istoric*, nr. 17, iunie 2019.
43. Runcan, Nechita, *Libertatea religioasă a cultelor din România interbelică*, Jurnalul Libertății de Conștiință, 2022.
44. Ryngaert, C., „The Immunity of International Organizations before Domestic Courts: Recent Trends”, *International Organizations Law Review*, 2010, nr. 1.
45. Stan, L., „Biserică și cult în Dreptul internațional”, în „ XXI (1969), nr. 3-4.
46. Stan, L., „Dreptul în viața Bisericii”, în *Studii Teologice*, XII (1960), nr. 7-8.
47. Stan, L., „Biserica și dreptul”, în *Mitropolia Olteniei*, VIII (1956), nr. 4.
48. Stan, L., „Instituție și instituționalizare în viața bisericească ”, în *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, XLVI (1970), nr. 3-6.
49. Toschi, U. „The Vatican City State from the standpoint of political geography”, *Geographical Review*, vol. 21, nr. 4/1931.
50. Valache, V., „The Contribution of Orthodox Christianity in the Development of Social Work Programs for Abandoned Children”, *Journal for Ethics in Social Studies* 2020, Volume 4, Issue 1.

51. Vârlan, Ioan Viorel, *Aspecte privind relațiile România-Vatican după al Doilea Război Mondial*, Anuarul Institutului de Cercetări Socio-Umane Gheorghe Șincai, 2013.
52. Vyver, J. van der, „Contributions of the Holy Sead to the refinement of the Rome Statute of the International Criminal Court”, în *Canonical Testament: Mgr W. Onclin Chair* 2004.

IV. JURISPRUDENȚA INTERNAȚIONALĂ:

1. Doe c. Sfântul Scaun, 434 F.Supp.2d 925, 933 (D.Or.2006)
2. Doe v. Sfântul Scaun, 557 F.3d 1066 (9th Cir. 2009).
3. O'Bryan v. Sfântul Scaun, 490 F.Supp.2d 826 (W.D. Ky. 2005)
4. O'Bryan v. Sfântul Scaun, 556 F.3d 361 (6th Cir. 2009)
5. Sfântul Scaun v. John Doe, Cauza nr. 06-35563, 06-35587.
6. Tribunalul Roma c. Tucci și alții, „Hotărârea de apel, Decizia cu privire la întrebarea preliminară, nr. 22516”; 295 ILDC, 2003.

V. RESURSE WEB:

1. ***Legea nr. CCCLXXXIV din 16 iulie 2002 privind Guvernul Statului Vatican, al cărei text este disponibil la adresa <http://www.vaticanstate.va/NR/rdonlyres/3F574885-EAD5-47E9-A547-C3717005E861/2524/LeggesulGoverno.pdf> (accesată pe 14 martie 2023).
2. ***, *Vatican State City. State and government. General informations. Population*; sursa articolului citat se găsește la adresa http://www.vaticanstate.va/EN/State_and_Government/General_informations/Population.html (accesată pe 14 martie 2023).
3. ***, „Vatican to Bush: Iraq war would be ‘disaster’”, CNN (5 martie 2003) disponibil la http://articles.cnn.com/2003-03-05/politics/sprj.irq.bush.vatican_1_vatican-envoyiraq-war-cardinal-pio-laghi?s=PM:ALLPOLITICS (ultima vizită 3 ianuarie 2023).
4. ***Azhar Top Cleric Accuses Papa Benedict al XVI-lea”, Daily News Egypt (3 ianuarie 2011) disponibil la <http://www.thedailynewsegypt.com/azhar-top-clericaccuses-pope-benedict-xvi-of-medling.html> (ultima accesare 3 ianuarie 2023).
5. Akande, D., „Geoffrey Robertson Responds on the Statehood of the Vatican” (13 octombrie 2010) disponibil la <http://www.ejiltalk.org/geoffrey-robertson-responds-on-the-statehood-of-the-vatican/> (ultima vizitată 3 ianuarie 2023).

6. Biroul de presă al Sfântului Scaun, „Cetățenia Vaticanului” (31 decembrie 2005) disponibil la http://www.vatican.va/news_services/press/documentazione/documents/sp_ss_scv/informazione_generale/cit_tadini-vaticani_en.html (ultima vizită 3 ianuarie 2023)
7. Central Intelligence Agency, *The 2008 world factbook*, art. *Holy See (Vatican City)*, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/vt.html> (accesată pe 14 martie 2023).
8. Discursul Sanctității Sale Papa Benedict al XVI-lea, „Către membrii Corpului Diplomatic pentru schimbul tradițional de felicitare de Anul Nou” (11 ianuarie 2010) disponibil la http://www.vatican.va/holy_father/benedict_xvi/speeches/2010/january/documents/hf_be_n-xvi_spe_20100111_diplomatic-corps_en.html (ultima vizitată 3 ianuarie 2023).
9. Donadio, R., „Pope bless Christians in Iraq, peace in Mideast”, *New York Times* (26 decembrie 2010) disponibil la http://articles.sfgate.com/2010-12-26/news/2628-7049_1_urbi-orbi-pope-benedict-xvi (ultima vizită 3 ianuarie 2023).
10. Gazzoni, F., „Malta, Order of”, *Max Planck Encyclopaedia of Public International Law* (ianuarie 2009) articol disponibil la http://www.mpepil.com/subscriber_article?script=yes&id=/epil/entries/law-9780199231690-e958&recno=1&author=Gazzoni%20%20 (ultima accesare 3 ianuarie 2023)
11. Robertson, G., „The Case against Vatican Power”, *New Statesman* (8 septembrie 2010) disponibil la <http://www.newstatesman.com/law-andreform/2010/09/vatican-rights-state-italia> (ultima vizită la 3 ianuarie 2023).
12. Westdickenberg, G., „Sfântul Scaun”, *Max Planck Encyclopaedia of Public International Law* (iunie 2006) disponibil la http://www.mpepil.com/subscriber_article?script=yes&id=/epil/entries/law-9780199231690-e1052&recno=1&author=Westdickenberg%20%20Gerd (ultima vizită 3 ianuarie 2023).
13. https://www.papalabucuresti.ro/2019/04/23/20-de-ani-2-papi/?fbclid=IwAR1DVjbQt-XUYabplI6JoeOtVoc_M9tMkdUoJv8hs0IHS6TW5u7rab7dLMA, accesat la data de 09.11.2023.
14. https://www.papalabucuresti.ro/2019/04/23/20-de-ani-2-papi/?fbclid=IwAR1DVjbQt-XUYabplI6JoeOtVoc_M9tMkdUoJv8hs0IHS6TW5u7rab7dLMA, accesat la data de 11.11.2023.